

הליכה על חבל דק: התיווך הטורקי בין רוסיה לאוקראינה והיחסים עם המערב

רמי דניאל וגליה לינדנשטראוס | 6 באפריל, 2022 | גיליון 1586

במסגרת מאמצי התיווך בין רוסיה לאוקראינה בולטת נכונות הצדדים להעניק לטורקיה תפקיד משמעותי בשיחות שתכליתן להביא לסיום המלחמה. תפקיד התיווך היווה עד כה עבור טורקיה פתרון לא רק ביחס לחלק מהדילמות שהמלחמה מציבה בפניה, אלא גם פתח לשיפור היחסים בינה לבין נאט"ו. ככל שתסלים המתיחות, הדילמה הטורקית תחריף מכיוון שיגבר הלחץ על אנקרה לאמץ קו עקבי למען צד אחד. המלחמה באוקראינה מתחוללת במקביל להפשרה ביחסים בין ישראל לטורקיה, ולמרות שגם ישראל ניסתה לתווך סיום לקרבות, לא נראה שניסיונות התיווך המקבילים מהווים זירת תחרות.

מבין המדינות המנסות לתווך בין רוסיה לאוקראינה כדי להביא לסיום הלוחמה בולטת טורקיה, כמדינה ששני הצדדים מוכנים לתת לה תפקיד משמעותי בשיחות. אנקרה ארגנה ב-10 במארס מפגש משותף של שרי החוץ של הצדדים הלוחמים, שר החוץ הטורקי נסע לרוסיה ולאוקראינה, וב-29 במארס התקיים באיסטנבול סבב של מגעים ישירים בין הצדדים בנוכחות נשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן. התיווך מהווה עבור אנקרה פתרון לא רק ביחס לחלק מהדילמות שהמלחמה מציבה בפניה, אלא גם פתח לשיפור היחסים בינה לבין נאט"ו.

המלחמה באוקראינה מוסיפה קשיים כלכליים לטורקיה, שממילא מצויה במשבר כלכלי עמוק. עליית מחירי האנרגיה והתבואה מאתגרת את הכלכלה הטורקית עקב הנפילה החדה בערך הלירה הטורקית מאז 2018. רוסיה היא ספקית אנרגיה משמעותית עבור טורקיה. כשליש מיבוא הגז הטבעי לטורקיה ב-2020 הגיע מרוסיה, שגם מהווה מקור חשוב לנפט ודלק. החברה הרוסית, רוסאטום, בונה בטורקיה את תחנת הכוח הגרעינית הראשונה במדינה, האמורה להתחיל לפעול ב-2023. בנוסף, רוסיה ואוקראינה הן מקור חשוב לחיטה עבור טורקיה (כ-3/4 מהתצרוכת שלה מגיעה ממדינות אלו) וכן של שמן חמניות. מרוסיה מגיע לטורקיה המספר הגבוה ביותר של תיירים, ביחס למדינות אחרות, ואוקראינה היא המדינה השלישית בחשיבותה בהקשר זה – ב-2021 הגיעו לטורקיה כחמישה מיליון תיירים מרוסיה וכשני מיליון תיירים מאוקראינה. היקף תיירות זו עלול להצטמצם במידה ניכרת בעקבות המלחמה.

וכמו ירושלים, גם אנקרה מושפעת מהנוכחות הרוסית בסוריה. הצבא הטורקי ניצב מול הצבא הסורי סביב חבל אידליב וטורקיה חוששת שרוסיה תאפשר לאסד ליזום מהלך צבאי, שיפגע

בחיילים טורקיים, וגם יביא לגל פליטים שיוסיף לאתגרי הפנים שלה. בנוסף לכך, לרוסיה מערכת יחסים טובה עם המחתרת הכורדית ושלוחתה הסורית.

יתר על כן, הסכסוך באוקראינה הפך לשעת מבחן עבור מדיניות החוץ שנשיא טורקיה הוביל בשנים האחרונות, ובמיוחד בהקשר של מקומה של טורקיה במתח שבין המערב לרוסיה ושל מאמציה של אנקרה להוביל מדיניות חוץ עצמאית. מאז 2016 התקרבה אנקרה למוסקבה על חשבון יחסיה עם בעלות בריתה בנאט"ו. מהלך בעייתי ביותר במדיניות זאת היה ההחלטה הטורקית ב-2017 לקנות מרוסיה את מערכת ההגנה האווירית ה-S-400, אשר הוביל לסילוקה מפרויקט ה-F-35. היחסים בין אנקרה למוסקבה התפתחו למרות מחלוקות בין שתי המדינות בכמה אזורים: סוריה, לוב, הקווקז, ואף הסיפוח הרוסי של חצי-האי קרים ב-2014, שם יש מיעוט טטרי שטורקיה חשה זיקה אליו. על רקע זה, העימות בין רוסיה לנאט"ו סביב המלחמה באוקראינה חייב את טורקיה לנקוט עמדה, גם אם באופן זהיר.

העמדה הטורקית ביחס למלחמה באוקראינה היא לכן תוצאה של שיקולים שונים, ולפעמים מנוגדים, בהקשר היחסים בין אנקרה למוסקבה ולקייב, וגם במסגרת היחסים בין טורקיה לבעלות בריתה בנאט"ו. מצד אחד, טורקיה הביעה התנגדות פומבית לפגיעה בשלמותה הטריטוריאלית של אוקראינה וסגרה למעבר ספינות מלחמה רוסיות, למעט אלו החוזרות לבסיסן, את המייצרים בין הים האגאי לים השחור, בהתאם לאמנת מונטרה (1936). מנגד, למעט הונגריה, טורקיה מצטיירת כחברת נאט"ו המתונה ביותר מול מוסקבה. למשל, היא לא הטילה סנקציות נגד רוסיה ולא סגרה את המרחב האווירי שלה למטוסים רוסים. רשמית טוענת אנקרה שאי נקיטת צעדים אלו היא הכרחית כדי לאפשר לה לתווך בין הרוסים לאוקראינים, אך במקביל מדיניותה האמביוולנטית מאפשרת לה מרחב תמרון בעוד אף צד לא ימחה נגדה בחריפות. שר החוץ הטורקי גם הודיע שאין בכוונת טורקיה לפעול נגד האוליגרכים הרוסים המעוניינים למצוא מקלט בשטחה, כל עוד הם אינם מפירי חוק.

ניתן להטיל ספק האם המדיניות הטורקית היא בת קיימא, במיוחד אם רמת המתיחות בין רוסיה למערב תגבר וכל צד ידרוש מטורקיה לנקוט קו עקבי בעמדתה כלפי המלחמה באוקראינה. אך בינתיים, החלטת אנקרה להתייצב לצד המערב, אמנם באורח הדרגתי ומוגבל, בניגוד להערכות פסימיות שלפיהן היא תתייצב בכיוון המחנה הפרו-רוסי, התקבלה בחיוב על ידי בעלות בריתה. בנוסף, אחרי שנים שבהן חברות נאט"ו מתחו ביקורת, לעתים קשה, נגד הממשלה הטורקית עקב התקרבותה לרוסיה, הקשרים שטורקיה טוותה עם רוסיה בשנים האחרונות נתפסים כיום על ידי מדינות מערביות כיתרון, המאפשר ערוץ תקשורת עם הנשיא פוטין. לכן, מאז תחילת המלחמה באוקראינה ניכר שינוי בטון ההתייחסות הכללי של מנהיגים רבים כלפי מקומה של טורקיה בשורות נאט"ו.

בפסגת נאט"ו האחרונה, שנערכה ב-24 במארס, נפגש ארדואן עם ראשי ממשלות ספרד, איטליה, בריטניה ואסטוניה, ועם נשיא צרפת, עמנואל מקרון. המנהיגים ובכללם מקרון, שבעבר התעמת מילולית עם ארדואן, בין היתר על רקע המתיחות במזרח הים התיכון, הפגינו

עמדה ידידותית כלפי הנשיא הטורקי. בשולי אותה פסגה הצהירו צרפת, טורקיה ויוון על מבצע הומניטרי משותף במרופול. מקרון, ארדואן ומריו דראגי, ראש ממשלת איטליה, גם הודיעו על חידוש הדיונים לגבי האפשרות שטורקיה תקנה מערכת הגנה מפני טילים מתוצרת אירופית. עם זאת, טורקיה פסלה רעיון אמריקאי כי תעביר את מערכת ה-S-400 שברשותה לאוקראינה וכשל הניסיון הטורקי לשכנע את האמריקאים לארגן פגישה בין הנשיא ג'ו ביידן לארדואן.

למרות המגעים בין ארדואן למנהיגים אירופים לפני ובזמן פסגת נאט"ו, לא נרשמה התקדמות בקשרי טורקיה עם האיחוד האירופי. הקריאות מצד אנקרה לחדש את הדיונים על תהליך ההצטרפות של טורקיה לאיחוד לא זכו למענה בבריסל. בנוסף, בהשוואה לקרירות זאת, ההתלהבות המופגנת שבה התקבלה הבקשה של אוקראינה להצטרף לאיחוד פגעה ברגשות טורקיה, שראתה בה סימן נוסף לאפליה שממנה סובלת אנקרה בהקשר זה.

עוד אינטרס טורקי הקשור במלחמה באוקראינה היא היותה מרחב פעולה חדש למל"טים מתוצרת טורקיה. אוקראינה הייתה המדינה הראשונה אשר רכשה מל"טים מטורקיה וברשותה בין 20 ל-50 כלים מדגם **TB2** מהחברה הטורקית בייראקטאר. בזמן הלחימה מול הכוחות הרוסיים, הצבא האוקראיני עשה שימוש במל"טים אלה בהצלחה רבה ופורסמו מספר סרטונים המעידים על יעילות ה-TB2. ההתלהבות שהצלחות אלה יצרו בחברה האוקראינית, שבין היתר באה לידי ביטוי בשירים המשבחים את בייראקטאר אשר זכו לפופולריות ברשתות החברתיות, עשו את המלחמה רקע ליחסי ציבור מוצלחים ליצרני ה-TB2. הישגיו המבצעיים במאבק נגד המחתרת הכורדית בצפון עיראק, בסוריה, וכן במלחמות האזרחים בלוב ובאתיופיה ובמלחמת נגורנו-קרבאך השנייה, נוסף למחירו הנמוך יחסית, הפכו את ה-TB2 למוצר מבוקש עוד לפני המלחמה באוקראינה, והישגיו מול הצבא הרוסי מהווים "עליית מדרגה" העשויה להגביר בעולם עניין במל"ט שכבר רכש שם טוב בתחום.

עם זאת, תהליך ייצור הבייראקטאר חשוף אף הוא להשלכות של המלחמה באוקראינה. ב-2021 הודיעה קייב שהיא תבנה מפעל לייצור חלקים מה-TB2. גם המנועים של הדגמים המתקדמים יותר של בייראקטאר אמורים להיות מיוצרים באוקראינה. ניצחון רוסי עשוי להפסיק שיתוף פעולה זה והמשך המצב הנוכחי, הפוגע בתעשייה האוקראינית, יפריע לייצור המל"טים הטורקים. ולכן, טורקיה נמצאת במצב פרדוקסאלי: המל"טים שלה מוצגים כהצלחה גדולה מצד אחד, אך מצד שני נפגעת יכולתה לייצרם. יש לציין שחשיבותה של אוקראינה גברה בהקשר זה משום שקנדה הטילה ב-2020 אמברגו על אספקת רכיבים הקשורים לייצור מל"טים בטורקיה, עקב מדיניות אנקרה בצפון סוריה וביחס למלחמת נגורנו-קרבאך השנייה. וכיום עולים בנאט"ו קולות בדבר צורך לחשוב מחדש על מידת התבונה שבצעדי אמברגו נשק כנגד חברת הברית. אם תשתכנע קנדה לבטל את האמברגו, ייתכן שטורקיה תמצא חלופה לייצור באוקראינה.

המלחמה באוקראינה התרחשה במקביל להפשרה ביחסים בין ישראל לטורקיה, שהגיעה לשיאה בביקור הנשיא, יצחק הרצוג, בטורקיה ב-9-10 במאוס. למרות שגם ישראל ניסתה

לתווך פשרה בין הצדדים הלוחמים, לא נראה שירושלים ואנקרה תופסות את ניסיונות התיווך שלהן כמתחרים. להיפך, במהלך מסיבת העיתונאים שנערכה באנקרה במסגרת ביקורו, הנשיא הרצוג בירך על המאמצים הטורקים. יצוין שלטורקיה, כמדינה השוכנת לחופי הים השחור, יש אינטרסים ברורים וישירים יותר בסכסוך באוקראינה ביחס לאינטרסים של ישראל. ובניגוד לישראל, טורקיה היא גם חברת נאט"ו ולכן לצעדיה בהקשר המלחמה נודעת משמעות גדולה יותר. משום כך נראה גם כי מאמצי התיווך הטורקיים יהיו נחוצים ומתמידים יותר מאשר המאמץ הישראלי בהקשר זה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט